

Opplysningsvesen 20/2.62 1962

DEN NORSKE LÆRERAKSJON FOR TYVE ÅR SIDEN

II. Til tvangsarbeide i Kirkenes

For Aftenposten av lek tor HELGA STENE

II

Det gjaldt for nazi-myndighetene å sikre seg innflytelse over fremtidens skole. Derfor optrådte det høsten 1941 ved de forskjellige lærerskoler representanter for det nazistiske lærerskoleråd under opptagelsesprøven, og da den teoretiske prøve var slutt, ble alle aspiranter forelagt et spørreskjema hvori de ble spurt om sin holdning til Nasjonal Samlings program. For meg personlig står dette som en av de mest gripende episoder i motstandsbevegelsens historie. De unge satt ved hver sin pult i eksamenslokalet. De fikk seg forelagt et spørreskjema. De hadde ingen anledning til å konferere med hverandre eller spørre noen eldre tilråds. De hadde alle brukt både tid og penger på å forberede seg til den ganske strie prøven. Allikevel svarte hundrer av dem slik at de ble avvist, og ved flere av lærerskolene kunne det ikke bli opptatt klasser. Da kampen etterhvert strammet seg til, var det av den største betydning at man kunne si at der ikke stod unge kolleger ferdige til å ta over hvis lærerne ble avsatt. Nazi-myndighetene var også klar over dette og gikk igang med hurtig utdanning av lærere gjennom 3-måneders kurs, 500 personer pr. kvartal, altså 2000 pr. år. Til det første av disse kursene meldte der seg 20 stykker, og etter noen dager var det redusert til 17.

Høsten 1941 ble det i en mindre by på Østlandet av aktive naziledere sendt pålegg om å undervise hver uke i det nye livs- og samfunnsynet, altså nazi-ideologi, med detaljerte planer og pensum. Det var et distrikt der folk hadde vært under svært press før også. Det kunne da gå hemmelig bud om at hvis lærerne våget å nekte, og følgen av det skulle bli avskjed, ville Oslo-lærerne prøve å støtte dem økonomisk slik at det ikke skulle bli nød i hjemmene. Lærerne holdt stand, bortsett fra én eller to.

Utover høsten 1941 var det mange ting som tydet på at nazistene hadde en plan om å omorganisere det norske samfunn etter mønster av Mussolinis korporative stat. Man kunne regne med en tvangsorgani-

Deporteringen av de norske lærerne vakte stor oppmerksomhet overalt i den frie verden. Blix (Stig Höök) laget denne tegningen med følgende tekst: — Vent bare! Når Norge blir fritt, blir det bruk for oss igjen. — Ikke for meg, jeg var lærer i tysk.

Da kan han si til Terboven at han har det norske folk med seg, og han kan ifølge dennes løfte forlange at Norge skal få sin frihet og selvstendighet tilbake, og at han selv skal få bli statsjef. Som leder av et selvstendig Norge vil han kunne slutte fred med Tyskland, derefter erklære krig mot våre allierte. Da kan vi få mobilisering av vår vernepliktige ungdom på den gale siden. Vi skolefolk, som for en stor del er menn over vernepliktsalderen, og kvinner, våger vi å ta ansvaret for en slik utvikling? Det gjør vi kanskje dersom vi viser en unnfallende holdning i denne sak.» Dette resonnement vant sterkt gehør. Da man ikke visste i hvilke former tvangsorganisering ville finne sted, kunne man ikke gå i detalj om det taktiske. Men etterhvert ble vide kretser av landets skolestand forberedt på en prinsipiell protest mot enhver form for tvangsorganisering. Og folk ble tilholdt å memorere resonnementet og spre det muntlig, ikke sette det på papir, av sikkerhetshensyn. For alt som kom på papir, stod i fare for å havne hos Gestapo.

Hjemmefrontarbeidet hadde som sagt ikke vært så sentralisert som det nå etterhvert ble. Den som

dette — som jo altfor ofte hendte med det som var kommet på papir — kom nazimyndighetene ihende, må det ha virket meget beroligende.

Så kom den 1. februar med statsakten på Akershus. Quisling ble statsjef, og i løpet av en uke kom loven om ungdomstjenesten, etter hvilken all norsk ungdom mellom 10 og 18 år skulle tvinges inn i Nasjonal Samlings ungdomsfylking, og lov om Norges Lærersamband, der alle lærere var pliktige til å stå som medlem. Ifølge NS' riksorgan Fritt Folk skulle lærerne stå i nær kontakt med NSUF. De skulle altså være med på å nazifisere de unge både gjennom undervisning og gjennom fritidsvirksomhet.

Det ble noen hektiske uker. Skulle man protestere straks, eller avvente den videre utvikling? Fra bygd og by kom de selsomst formede forespørsler om råd for felles opptrøden, f. eks. uskyldig utseende brevkort: «Du hadde sann pen jumper på deg da du var her sist. Ville du la meg få oppskriften snarest mulig, da jeg nettopp har vært så heldig å få noe garn?» Det ville være synd om de som satt i sentrum med ansvaret, skulle være engstelige for å sende ut forholdsordre

3

~~102999~~

103000

Stiftelsen norsk Okkupasjonsvesenles. Terboven hadde sagt at veien til Norges frihet gikk gjennom Nasjonal Samling. Det var viktig å være forberedt på dette. Man måtte forberede seg i tide, selvom man ikke visste hvordan slaget kom til ramme, da det jo var makthaverne som hadde utspillet.

Desember 1941—januar 1942 var en hektisk arbeidstid på den nasjonale front, både organisasjonsmessig og ideologisk. Hjemmefronten ble etterhvert organisert med fast sentral ledelse og et sambandsnett med få, men utvalgte lokale kontakter utover landet, den såkalte koordinasjonskomité, som bl. a. kom til å vedta og sende ut paroler og virke som en generalstab for alle de organisasjoner som var opphørt å fungere fra juni 1941. Andre var opptatt med å spre saklig viden om nazismen, formidle informasjonen mellom de forskjellige distrikter, diskutere synspunkter og alternativer gjennom personlig kontakt, og bidra til å skape den opplyste opinion som var et nødvendig grunnlag når folk skulle ta personlig standpunkt i spørsmål som kunne gjelde liv og død. Feriene måtte brukes til å holde forbindelse over de lange avstander i vårt uveislomme land. Takket være den forakt for kvinner og kvinners initiativ og intelligens som Hitler og Himmler hadde innpodet sine undergøyne, kunne norske kvinner komme vel fra det selvom de tok ganske store chanser. Fire kvinnelige lektorer fra Østlandet besøkte i juleferien parvis 20—25 sentrale steder i de fem vestlandsfylker og holdt ett eller to møter hvert sted i stappfulle stuer, ofte med langveisfarende gjester, budsendt fra de omliggende distrikter. Der ble utvekslet nyheter og diskutert. På grunn av juleselskapseligheten våget man å møtes i større grupper enn ellers.

Et sentralt diskusjonsemne ved alle disse møter var følgende resonnement som var bygget ut i samtaler mellom universitets- og skolefolk i Oslo: «Nasjonal Samling har på sitt program et riksting, bygget på yrkeslag. Det er meget om å gjøre for NS å få oss inn i sine organisasjoner. Terboven har sagt at det kommer an på det norske folk selv (dvs. om det vil slutte seg til NS) om det skal gjenvinne sin frihet og selvstendighet. Hvis vi uten protest lar oss organisere av NS, kan Qvisling med et skinn av rett si at han har det norske folk bak seg. Han får sine yrkeslag, og dermed grunnlaget for Rikstinget.

oppgavene. Det kunne derfor undertiden skorte noe på samordningen. Den nygrunnede koordinasjonskomité hadde antagelig ikke fått tid til å bli orientert om den opinionsdannelse som var foregått utover landet. Med det store ansvar den hadde tatt på seg, var det vel ikke lett å starte med en altfor aktivistisk linje. Tilfall sendte den i januar 1942 ut et trykt direktiv i fem punkter omkring yrkesforbundssituasjonen. Pkt. 3 lyder: «En ev. forordning som sier at alle som utøver et bestemt yrke, i og med dette er medlem av vedkommende forbund, foranlediger ingen protestaksjon. Forøvrig innprentes det at ingen skritt må tas før nærmere forholdsordre. Men ingen må ta imot verv eller la seg tvinge til å utøve noen som helst funksjon som medlem.» Hvis

Aftenposten

20/2-1962

4
I samsvar med folks innsvarte. For sikkerhets skyld var det noen «Tordenskiolds soldater» som passet på «tilfeldig» å møte, de som man ante var i eller nær det sentrum der avgjørelsen skulle treffes, for å opptre som publikumsrost.

Fra den 14. februar kunne så stensilapparatene begynne å svive, med råd om å protestere, med den ovenfor siterte formulering, og med beskjed om at brevene helst skulle postes den 20. februar eller så nær som mulig etter. Den 14. februar kom også bispens brev til kirkeministeren med klar og kraftig protest mot ungdomstjenesten. Den skapte en bølge av begeistring og takknemlighet i det norske folk, og bidrog til å skape et slikt klima at det hjalp lærerne. Den 15. februar falt Singapore. Dersom det hadde vært håp om en snarlig alliert seier, kunne man sagt at det ville ikke være så farlig å la nazifiseringspolitikken gå sin gang.

Det var for mange en forunderlig personlig tilfredsstillelse at våre alliertes store militære nederlag slik øyeblikkelig kunne følges av vårt hittil viktigste fremstøt på den politiske og kulturelle front. Vår endelige seier skulle ikke bare være å vinne Norges territorium tilbake utenfra og med våpen. Her hjemme skulle menn og kvinner føre kampen for å verne om våre åndelige verdier — med de ofre som måtte bli nødvendige.

Den 20. februar 1942 var en fredag. Det var et genialt trekk ved aksjonen. Tre dagers post — lørdag, søndag og mandag — med mange tusen brev strømmet inn før nazi-myndighetene fikk anledning til å komme med trusler om straff og represalier, for eftersom radioapparatene var konfiskert, kunne det bare skje gjennom dagspressen. Og trusler og straff uteble heller ikke. Skolene ble stengt, lærerne fikk ikke lønn, og man anvendte det gamle straffesystem ved mytteri og oppstand: desimering. Ca. hver tiende mann, dvs. vel tusen lærere, ble arrestert. Enkelte steder beklaget lokale nazister seg over at bare menn ble tatt, «for her hos oss er kvinnfolka verst». Og så ble 500—600 lærere stuet sammen i den vesle dampbåten «Skjerstad» og sendt til tvangsarbeide i Kirkenes. Den begivenheten ble førstesidestoff i verdenspressen, og foranlediget at forhistorien måtte fortelles i alle frie land.

HELGA STENE.

Første del av artikkelen stod på denne plass igår aftes.